

Сафранов Т.А.,

*д.г.-м.н., проф., завідувач кафедри екології та охорони довкілля
Одеського державного екологічного університету, м. Одеса*

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Відомо, що сталий розвиток (СР) – це процес розбудови країн і регіонів на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь, тобто такий розвиток, коли процеси техногенезу відбуваються в межах, які визначаються здатністю природних екосистем до збереження гомеостазу. Стратегія СР базується на концепції ідеї задоволення життєвих потреб нинішнього покоління людей неможливо без того, щоб майбутні покоління були позбавлені такої спроможності через вичерпання природних ресурсів і деградації довкілля. Екологічна домінанта є основою сучасної освіти, що визначає соціально-економічні підвалини суспільства. Саме від характеру взаємодії з довкіллям на рівні індивіда та соціуму можна планувати реальні шляхи реалізації концепції СР. Оскільки концепція СР передбачає соціально бажаний, економічно життєздатний і екологічно сталий розвиток суспільства, то вона має розглядатися в політико-правовому, соціально-економічному, екологічному, освітньому та інших аспектах.

Однією з передумов для реалізації принципів СР є створення ефективної системи освіти для СР, що передбачає рівнозначний розвиток екологічної і соціально-економічної складових і що репрезентує нову комплексну систему освіти. Проте, ініціатива безперечно, належить екологічній освіті. Відповідно до «Концепції екологічної освіти України» (2001), основними принципами державної політики у галузі екологічної освіти є розповсюдження на всі верстви населення неперервного процесу екологічного навчання. Важливою ланкою системи вищої освіти є її екологізація, що охоплює усі рівні вищої освіти (РВО) і, зокрема, РВО «бакалавр» і «магістр».

Особливе місце, при цьому, займає освітній аспект СР, теоретико-методологічні засади екологічної освіти та освіти для СР. Тому елементи освіти для СР необхідно урахувати при складанні освітніх програм підготовки здобувачів всіх РВО і, зокрема, РВО «бакалавр» та «магістр», які базуються на стандартах вищої екологічної освіти України. Нові стандарти вищої освіти України для всіх спеціальностей РВО «бакалавр» містять такі загальні компетентності:

1) «здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його *сталого розвитку*, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні»;

2) «здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя».

Крім того, у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (2010 р.), Розпорядженні КМУ «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки» (2011 р.) передбачається система заходів щодо впровадження освіти для СР.

Здавалося б, що вказані загальні компетентності у стандартах вищої освіти України та нормативно-законодавчі документи є підставою для впровадження засад екологічної освіти і освіти для СР у всіх закладах вищої освіти (ЗВО) України, але фактично ми маємо іншу ситуацію.

До навчальних планів «неекологічних» спеціальностей ЗВО, у кращому випадку, включена дисципліна «Екологія» («Основи екології»), обсяг, структура та зміст якої, як правило, визнається базовою освітою та науковою спеціалізацією викладачами цієї дисципліни. Тому, без урахування сфери майбутньої діяльності здобувачів РВО «бакалавр», в одних ЗВО ця дисципліна охоплює виключно основні положення класичної екології («біоекології»), в інших – виключно проблеми техногенного забруднення природного середовища та охорони довкілля. За таких умов можна лише опосередковано говорити про отримання необхідних знань і практичних навичок щодо екологічно складової освіти для сталого розвитку. У зв'язку з цим, слід зауважити, що для «неекологічних» спеціальностей ЗВО України Науково-методичним центром вищої освіти МОН України для використання в навчальному процесі (лист №14/18.2-958 від 18.04.06 р.) рекомендована «Навчальна програма нормативної дисципліни «Екологія» для підготовки студентів неекологічних спеціальностей у вищих навчальних закладах України» (розробники – Г.О. Білявський, С.М. Степаненко, В.М. Боголюбов, Н.І. Тимошенко, В.М. Ісаєнко, М.О. Клименко, Ю.Г. Масікевич, Т.А. Сафранов).

Відповідно до цієї програми дисципліна «Екологія» складається з 3-х основних модулів:

1. *Основи теоретичної екології*: визначення, предмет і завдання екології; середовище існування біоти; екологічні фактори та їх класифікація; вплив екологічних факторів на організм; екологічна ніша; типи взаємодій між живими організмами; екосистеми; сучасні уявлення про біосферу і ноосферу.

2. *Прикладні аспекти екології*: види та джерела забруднення довкілля; особливості фізичного, хімічного та біологічного забруднення довкілля; особливості антропогенного впливу на атмосферу, гідросферу, педосферу, геологічне середовище та біоценози; негативні екологічні наслідки антропогенного впливу на атмосферне повітря, природні води, ґрунтово-рослинний покрив, геологічне середовище та біоценози у географічному просторі.

3. *Стратегія і тактика збереження життя на Землі*: головні екологічні проблеми світу і України, шляхи їх вирішення. Основи екології людини. Основи міжнародного і національного екологічного законодавства.

Після освоєння дисципліни «дисципліна «Екологія», здобувачі РВО «бакалавр» повинні отримати такі базові знання щодо основ сучасної екології, екологічних аспектів охорони довкілля і оптимізації природокористування, а також використовувати набуті знання в відповідній професійній діяльності.

Якщо в Одеському державному екологічному університеті вивчення дисципліни «Екологія» для «неекологічних» спеціальностей передбачено 30 годин лекцій і 30 або 15 годин практичних занять в залежності від спеціальностей (всього 120 годин або 4 кредити ЄКТС), то, наприклад, в деяких технічних і технологічних ЗВО на вивчення дисципліни «Екологія» виділяється лише 8 або 16 годин лекцій і 8 лабораторних (практичних) занять. Більш того, в навчальних планах багатьох спеціальностей ЗВО України відсутня дисципліна «Екологія».

Пропонується поступове оновлення змісту освіти через екологізацію природничої, гуманітарної, технічної освіти з включенням ідеї СР в стандарти вищої освіти України (Т.В. Саєнко, 2014). Слід погодитися з І.М. Кореневою (2018), яка таким чином характеризує сучасний стан освіти для СР в Україні: відсутність національної стратегії, що підтримується законодавчо; відсутність єдиного розуміння сутності, методології, термінології, цінностей, методів, змісту, що є наслідком відсутності національної концепції; підміна та отождоження понять, що полягає у заміні поняття «екологічна освіта» поняттям «освіта для сталого розвитку»; недостатня роль держави у просуванні на всіх рівнях.

Обов'язковою частиною освітньо-професійних програм підготовки магістрів за спеціальностями у межах напряму підготовки «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» було включення дисципліни «Стратегія сталого розвитку», що відіграло суттєву роль у формуванні природничо-екологічного сприйняття різноманітних процесів, що постають у сучасному світі. Щодо рівня забезпеченості цієї дисципліни навчально-методичною літературою, то можна констатувати, що питанням дослідження СР присвячено багато україномовних підручників, навчальних посібників та інших навчальних видань, в яких досить докладно розглядаються тлумачення цього поняття, екологічні та соціально-економічні загрози, інституційне забезпечення сталого розвитку, його індикатори, освітнє забезпечення, роль суспільства та секторів економіки в даному процесі, особливості реалізації СР в умовах України тощо.

В той же час слід акцентувати увагу на недостатній реалізації принципів екологічної освіти і освіти для СР в ЗВО України і тому екологізація вищої освіти залишається найважливішою складовою освіти для СР. Екологізація освіти «неекологічних» ЗВО – це формування системи знань і практичних навичок майбутніх фахівців широкого кола спеціальностей, яка дозволить їм орієнтуватися при вирішенні різноманітних екологічних проблем. У системі вищої освіти існує три істотно різних напрямки екологічної освіти:

1) світоглядний – незалежно від тієї області діяльності, яку вибирає майбутній фахівець, він повинен володіти необхідним світорозумінням, певним філософським фундаментом для своєї діяльності, емпірично обґрунтованим раціоналістичним баченням людини в біосфері і бути здатним спиратися на досягнення природничих наук;

2) екологічний професіоналізм майбутнього фахівця, що пов'язаний з характером майбутньої діяльності здобувача, з його спроможністю приймати найбільш раціональні, конструктивні, технологічні, господарські або адміністративні рішення з урахуванням екологічної складової;

3) пов'язаний з необхідністю підготовки фахівців, покликаних вирішувати численні завдання по взаємовідношенню людини і довкілля (це мають бути фахівці, які здатні поєднати екологічні знання з широкою гуманітарною підготовкою – в галузі економіки, правознавства та багатьох інших гуманітарних дисциплін).

Таким чином, екологізація освіти для «неекологічних» ЗВО – це формування системи знань та практичних навичок у майбутніх фахівців широкого кола спеціальностей, що дозволить їм орієнтуватися при вирішенні різноманітних екологічних проблем і забезпеченні екологічної безпеки. Крім того, важлива складова системи освіти для сталого розвитку, що передбачає рівнозначний розвиток екологічної і соціально-економічної складових освітнього процесу.